

The Deep State

36 uur in Istanbul en meer

Peter Noordhoek

Voor de rest van het jaar mag ik niet klagen als ze me alleen nog maar in kelders trainingen laten doen. Het was een ongelooflijk voorrecht om op de 6^e verdieping van een Ottoman Legacy Hotel in Istanbul een training te laten doen, met vanuit het ene raam een glorieus uitzicht op de Bosporus en Azië en vanuit het andere raam het zicht op het oude centrum en de minaretten van de Haya Sofia en ten minste drie andere moskeeën. Nu kan ik er voorlopig weer even tegen. In ieder geval ga ik er weer een stevige tekst aan wijden. In de loop van mijn verhaal raak ik Turkije, Egypte, Servië, Slowakije en ons eigen land. De conclusie staat dit keer aan het eind, zoals passend is voor een lange tekst. Toch raad ik aan naar het eind te skippen als de tijd voor 'long reading' ontbreekt.

De training deed ik in het kader van (vrijwilligers)werk voor de Nederlandse *Eduardo Frei Foundation* (EFF, een aan het CDA gelieerde organisatie) en het Amerikaanse *Internationaal Republican Institute* (IRI). Eerder heb ik voor beide o.a. een training in Albanië verzorgd (zie '48 uur in Tirana'). Dit keer bestond de opdracht uit het trainen van een groep voor de helft bestaande uit Turkse deelnemers (leden uit de enorme jeugdorganisatie van premier Erdogan's partij. Istanbul alleen heeft al 30.000 jeugdleden) en voor de andere helft uit vertegenwoordigers van verschillende Balkanlanden.

Programma

Wat de deelnemers met elkaar gemeen hebben is dat zij komen uit landen die, in ieder geval in het verleden, allemaal gezegd hebben dat ze lid van de EU willen worden. Het initiatief is te danken aan Camiel Eurlings. In de periode dat hij fractievoorzitter was van de Nederlandse delegatie in de EVP werd hij ook benoemd tot rapporteur voor het Europese parlement over de toetreding van Turkije, toonde hij zich fors kritisch over de kandidatuur van dit land (Wilders was toen nog woordvoeder sociale zaken van de VVD). Dit bracht Eurlings in conflict met de Amerikanen, die om strategische redenen altijd een groot voorstander van dat lidmaatschap zijn geweest. Het conflict werd niet opgelost, maar wel werd er o.a. het initiatief uit geboren om een aantal voor de democratie van Turkije vitale partijen trainingen te geven in de democratische spelregels en moderne partijvorming. Kennelijk werden toe in één moeite door enkele Balkanlanden meegenomen. Mijn bijdrage ging over doelgroepenbeleid en de inhoud of ideologie van een partij. Het een kan niet zonder het andere, al probeert men dat vaak wel. Voor mij sprak Frank van de Heuvel over de 'civil society', een onderwerp dat een oud-Raboman wel is toevertrouwd. Daarvoor stal vriend Tomislav ('Toma') uit Servië de show met zijn verhaal over campagnevoeren en na mij Eva Ohrablova met een doorleefd verhaal over partijvorming in Slovenië. Eva kende ik van een leuk maar kort traject in Moldavië voor allemaal general secretaries van Balkanlanden en Baltische Staten. Een jonge vrouw met enorme persoonlijkheid achter de scherpe ogen, maar ook iemand die er, net als Toma, heel bewust voor kiest om niet zelf in de schijnwerpers te staan.

Jan

Het geheel staat onder leiding van Jan Erik Surotchak. Door en door degelijk opgevoed in de Mid-West – hij proefde pas alcohol op z'n 40ste – met helemaal de Reaganeske waardenoriëntatie die daarbij hoort. Ik grap wel eens in zijn richting dat hij een CIA-agent is, wat hij absoluut ontkent, met als doorslaggevend argument dat zijn salaris dan veel hoger zou zijn, maar door zijn uiterlijk zou hij in geen enkele Hollywoodfilm misstaan als 'The American' (zonder een George Cloony te zijn). Daar haast tegenover is hij echter ook iemand die met zijn vrouw en familie in Europa woont, daar helemaal burger is, net zoals hij eigenlijk ook de meest uitgesproken Europeaan is die ik ken, in ieder geval wat betreft kennis van ons continent. Dat continent van ons beschouwt hij met een mooie mengeling van zorg en bewogenheid. Ik weet uit ervaring hoe pittig de baan van cursusleider is en met een mengeling van verwondering en bewondering zie ik hoe hij zijn kleine bende van medewerkers en trainers aanjaagt en voor effect zorg. Per saldo is hij meer Europeaan dan wij.

Turkije

En dat komt mede omdat hij zo gruwelijk empatisch is. Dit keer had het wat minder gemogen, want dan had ik wat meer slaap gehad. Het gebeurde typisch genoeg bij het diner na afloop van de training. Tijdens de training was het mij en de andere trainers niet erg goed gelukt om met de Turkse deelnemers contact te krijgen. Met de deelnemers vanuit de Balkan was dat contact een stuk beter. Maar tegen het einde van het diner kwam een deelneemster – moderne maar bedekkende kleding, strakke hoofddoel – helemaal los. Over de taalbarrière heen verweet ze ons 'Western values'. Wat bedoel je daarmee?, vroeg Jan terecht. Maar dat werd de start van een eindeloos langs elkaar heen praten. 'Geef dan voorbeelden. Maak het concreet voor ons.' Het lukte niet, wat we ook probeerden. Er kwam geen antwoord. Ik had het al lang opgegeven, maar Jan niet. Na zeker een half uur ontcijferde hij de boodschap, en ging er gelijk tegenin. 'Het punt is dat jij de Westerse waarden op ons projecteert. Jij denkt dat wij die waarden zijn. Maar wat jij onze waarden noemt, zijn dingen waar wij net zozeer moeite mee hebben als jij. Vervreemding, materialisme, commercialisme – het zijn de dingen waar we juist moeite mee hebben en waarin we elkaar vinden ..' Jan zei het, meende het, maar het kwam niet over. Wij namen het over. Gaven onze eigen versie van de Westerse 'waarden' waar we afstand van wilde nemen en probeerden het universele er in aan te geven, maar we kwamen niet echt over. Frank probeerde het via de politieke lijn, door een keuze voor te leggen tussen Brussel en Bahrein. Hij kwam overal, behalve in Brussel, maar het was duidelijk dat we het niet over politieke keuzes hadden, maar over iets dat dieper ging. Andere Turkse jongeren begonnen mee te doen, meest meer Westers gekleed, maar het had weinig baat. Er gaapte een cultureel misverstand tussen ons zo diep als de Bosporus en net zo snel van ons afstromend.

Egypte

Na afloop spraken Jan, Eva en ondergetekende na over wat we mee hadden gemaakt. We hadden nog steeds moeite om in woorden te vangen wat we mee hadden gemaakt, maar we wisten dat we veroordeeld waren om Westerlingen te zijn. Sommige dingen weet je, maar moet je eerst voelen voordat je het kent. De gesloten deur. Jan gaf weer hoe ze nog steeds hechten aan de relatie met Turkije, maar dat de aandacht nu onvermijdelijk naar Egypte uitgaat. De verkiezingen in september worden de lakmoesproef. Het lijkt er op dat er aan Amerikaanse zijde een behoorlijke consensus is over Egypte als democratisch experiment. Dat moet slagen. Het is een unieke kans om in het hart van het Midden-Oosten een land te hebben dat echt impact heeft en waarvan ook na het Tahrirplein

voorbeeldwerking zal uitgaan. Maar wat als de Muslim Brotherhood aan de macht komt? Dat is wel iets om rekening mee te houden, maar ook dat hoeft niet het einde van het democratisch experiment te zijn. Waar het wel om gaat is dat er een volwassen meerpartijensysteem ontstaat. Al luisterend krijg ik het gevoel dat velen in het Midden-Oosten het als uiterst bemoeizuchtig zouden beschouwen wat de Amerikanen willen doen. Het is dan ook zeker niet alleen altruïsme van waaruit dit gebeurt (ding, ding - oliealarm, oliealarm), maar ik kan het er eerlijk gezegd wel mee eens zijn. Er zit in ieder geval stukken meer visie en strategie achter dan wat Europa aan het doen is. Dat laatste zeg ik Jan ook: we zijn niet eens in staat iets van een Griekenlandstrategie neer te zetten. Jan kijkt zonder commentaar terug. Maar het is wel waar – en waar is Nederland in dat verhaal? Hijgend hollend achter de centen van de Grieken.

Slowakije

Maar dat is de grote politiek. Ongemerkt begonnen we meer over de kleine politiek te spreken. Hoe beïnvloedt je wat? Het ontwikkelde zich tot een gesprek over de rol van de campagneleider en adviseur ten opzichte van een lijsttrekker. Vooral in het verhaal van Eva kwam het er doorheen, maar 'I could relate to it', zoals ze het in het Engels zeggen. Het ging over het fenomeen dat je gedurende een campagne met iemand optrekt, alles deelt, je door die ander volledig vertrouwd wordt en dat dan die hele relatie stopt – STOPT – op het moment dat de persoon gekozen is. Zo scherp als bij Eva is het mij gelukkig nooit overkomen. Maar het is een vreemd fenomeen. Alsof je toch te dichtbij komt. En als dan vervolgens die persoon zich gaat omringen met 'ja'-zeggende die al diens slechte eigenschappen gaan versterken, dan is het echt zuur. Gaat dit over Slowakije? Ook. Ook. Eva stelde mij overigens nog een interessante buitenstaandersvraag. 'Waarom is Jan Peter Balkende geen minister geworden in het nieuwe kabinet?' Zij vertelde dat hun vorige minister-president nu minister van Buitenlandse Zaken is geworden en dat dit prima werkt. Ik antwoorde dat ik me dat binnen de Nederlandse verhoudingen niet voor kon stellen, maar ze heeft een punt. Nuchter beschouwd zou JP een hele geschikte minister van BZ zijn en zo kan ik me meer wisselingen voorstellen. Wat gaan we eigenlijk slordig met onze oud-politici om.

Servië

Maar het kan ook anders. Je kan ook tussentijds van partij wisselen. Binnen het CDA is er – uiteraard – discussie over de (her)positionering van onze partij. Dat gaat heel ver en terecht. Maar als we er al mee aan de gang gaan, dan weten we dat het een proces van jaren zal worden. Zo niet in Servië, ten minste als je Toma heet. Als adviseur van zijn partij is hij bezig met een bijzondere herpositionering. Het moet binnen iets meer dan een jaar z'n beslag krijgen. De partij waar hij nu voor staat – G17+ - is een pro-westerse centrum-rechtse partij. In relatief korte tijd is de partij erg invloedrijk geworden, mede door de strak-strategische manier waarop Toma campagne voert. Op dit moment zit de sleet er echter op. Er zijn teveel compromissen gesloten en de partij is in het eigen succes gaan geloven. Hoogmoed, etc. Ook Toma is tegen de grenzen van de invloed van een campagneleider opgelopen, maar nu hebben ze hem dan weer nodig. Servië is op dit moment een extreem ver doorgevoerde eenheidsstaat. Dat is niet onlogisch vanuit zowel het communistische verleden als de situatie van de laatste jaren, maar het doodt elk lokaal initiatief. De regering in Belgrado beslist alles. In de herpositionering moet dat veranderen. Gemeenten en regio's moeten weer zelf beslissingen kunnen nemen, zelf over budgetten kunnen beschikken, zelf – om het even concreet te maken – wat onderhoud aan hun begraafplaats kunnen doen. Toma tapt dus in het lokaal ongenoegen over de

afhankelijkheid van Belgrado. Een interessante strategie en hij voert die heel slim door. Een herpositionering als deze is echter niet zonder risico's. Door je met lokale krachten te verbinden, kan het ook zo zijn dat je je met oude, duistere Servische krachten gaat verbinden. Het soort krachten dat Haagse bajesklanten verbergt. Blijf je dan nog voldoende je relatief vooruitstrevende zelf als partij? Eerlijk gezegd houd ik mijn vingers gekruist bij deze beweging. En tegelijk denk ik dat het onvermijdelijk en goed is dat een beweging als deze door een centrumpartij wordt gemaakt. Het is logisch dat in eerste instantie een intellectuele elite een land als Servië weer bij het Westen betreft. Op termijn moet de basis echter weer breed worden wil de beweging beklijven. Hoe risicovol ook; als het lukt om de lokale politiek te verbinden aan de nationale politiek is dat winst. Ik ben meer dan benieuwd hoe dat afloopt.

The Deep State

En dat brengt me tot slot bij een term die Jan tijdens het weekend als eerste hanteerde en waar ik nog lang over na heb gedacht: 'the Deep State'. Met die term bedoelde hij het geheel van elites die de kracht van een staat bepalen. Het gaat dus niet alleen om de bekende instituten van president, kabinet en parlement, maar ook om het geheel van militaire, intellectuele en culturele elites die de toon kunnen zetten. Het is de kracht of zwakte van de 'Deep State' die bepaalt hoe ver veranderingen in een land kunnen gaan. De onmiskenbare beweging die Turkije richting de moslimwereld maakt, tegen de historische lijn van Atatürk in, wordt die nu getolereerd door de deep state of niet? Zal er wel of niet een moment komen dat de belangrijkste pilaar van de Deep State, het leger, vindt dat de grens overschreden wordt? Alles wijst er op dat de Deep State meebeweegt met de algehele maatschappelijke tendens richting een grotere orthodoxie. Voor Egypte is het verhaal weer anders. Ook daar is het leger de belangrijkste pilaar van de Deep State, maar ze is nu in een gevaarlijk niemandsland terechtgekomen tussen een jonge maar amorfe elite aan de ene kant en een oude vermolmd elite aan de andere kant. Er lijkt twijfel over te zijn dat het leger zich zo snel mogelijk uit die positie wil terugtrekken, maar het is nog niet duidelijk welke vorm de nieuwe Deep State dan zal aannemen.

Zo heeft elk land haar eigen verhaal en haar eigen Deep State. Vaak, te vaak, maken Westerse landen de fout zich met het zichtbare deel van de Deep State te verbinden en het werkelijk vitale Deep State van een opkomende staat te veronachtzamen. Dat is in ieder geval mijn belangrijkste les van het weekend geweest. Maar hoe staat het eigenlijk met de Deep State van ons eigen Nederland? Alles is relatief. In het geval van Turkije heb je het over een echt volwassen staat, maar juist als je nadenkt over landen als Egypte en Servië weet je hoe diep en hoe rijk de eigen Deep State is. En tegelijk kom je er niet omheen: 'there is trouble in paradise'. We hoeven het niet over de populistische extremen te hebben. Het is juist de wankelende positie van partijen als CDA en PvdA die aangeven dat de Deep State van Nederland fors in de problemen is. CDA is een *culturele* drager van Nederland: gematigd, polderend, langzaam maar betrouwbaar, kleinschalig kinderrijk wonend in een dorp of Vinexwijk. Ik noem de PvdA een *cultuur*drager van Nederland: solidair maar wat jaloers, met plezier in het afwijkende wonend in centrum en buitenwijk van Amsterdam. Zij zijn verschillend, maar oh wat horen ze bij elkaar. Die twee vormden het hart van de Deep State. Het feit dat het politieke huwelijk tussen die twee op een ontwrichtende echtscheiding is uitgelopen is echt onheilspellend. Ten minste, voor degenen die denken dat een staat gebaat is bij een stabiele Deep State. Ik hoor daar best wel toe, maar als er zoiets als 'de' geschiedenis bestaat, dan lijkt die nu om een nieuwe Deep State te vragen. Van Istanbul, Turkije, tot Den Haag, Nederland: de Deep State staat ter discussie.